

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ДІТЕЙ-СИРИТ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто поняття "якість життя", проаналізовано діяльність деяких неурядових організацій, спрямовану на покращення якості життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні.

Ключові слова: неурядова організація, діти-сироти, якість життя, соціально-педагогічна підтримка, проект.

Постановка проблеми. У нашій країні складне соціально-економічне становище значної кількості населення, послаблення виховної функції сім'ї загострили проблеми сирітства. Дослідження багатьох науковців довели, що перебування у закритих закладах інтернатного типу негативно впливає на вихованців, зокрема вивченню соціально-психологічних особливостей таких дітей присвятили свої дослідження науковці Л. Артюшкіна, Г. Бевз, М. Галагузова, Л. Галігузова, І. Дубровіна, С. Мещерякова, М. Гуліна, М. Докторович, Л. Канішевська, М. Коренев, І. Крестиніна, О. Кузьміна, А. Кусаїнов, Н. Максимова, В. Мухіна, І. Назарова, Р. Овчарова, В. Ослон, А. Поляничко, І. Пеша, А. Прихожан, А. Рузьська, Л. Смагіна, Н. Толстих, Л. Царегородцева, Л. Цибулько, Л. Шипіцина, В. Яковенко та ін.

Окремі питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, досліджують у своїх наукових працях Л. Волинець, Н. Максимова, І. Голубева, О. Карпенко, В. Москалюк, І. Пеша, О. Потопахіна, І. Ченбай, Ю. Черновалюк.

Для вирішення проблеми влаштування дітей-сиріт держава визнала пріоритетними сімейні форми виховання розгорнула широкомасштабний процес – реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Початок даного процесу було покладено Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" (2007 р.). У результаті розпочатого реформування збільшується кількість дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей, а також дітей, що в них перебувають. Так, станом на 01.03.2013 р. – 78 тис. дітей перебували у сімейних формах влаштування, тоді як близько 16 тис. досі перебувають в інтернатних закладах.

У процесі реалізації програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, поряд з державними органами активним суб'єктом соціально-педагогічної роботи стали неурядові організації. Свідченням цьому є діяльність Альянсу "Україна без сиріт", що об'єднує понад 100 організацій, робота яких спрямована на профілактику сирітства, влаштування дітей у сім'ї, підтримку усиновителів та прийомних сімей, об'єднання громадських, благодійних, релігійних організацій для реалізації завдань у цьому напрямі.

Мета статті – проаналізувати діяльність деяких неурядових організацій, спрямовану на покращення якості життя дітей-сиріт в Україні.

Результати теоретичного аналізу. Якість життя належить до тих понять суспільних наук, що використовують дослідники різних наукових дисциплін, зокрема і соціальної педагогіки. Якість життя – ступінь відповідності умов і рівня життя науково обґрунтованим нормативам або визначеним стандартам [7, с. 240]. Під якістю життя розуміють також задоволеність населення життям з точки зору широкого набору потреб та інтересів [2, с. 462].

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає якість життя як сприйняття людьми свого становища в житті залежно від культурних особливостей і системи цінностей та в зв'язку з їхніми цілями, очікуваннями, стандартами, турботами. Також вона пропонує оцінювати якість життя за параметрами:

– фізичні: енергійність, втома, фізичний дискомфорт, сон і відпочинок;

– психологічні: самооцінка, концентрація, позитивні емоції, негативні переживання, мислення;

– ступінь незалежності: повсякденна активність, працездатність, залежність від ліків і лікування;

– життя в суспільстві: повсякденна активність, соціальні зв'язки, дружні зв'язки, суспільна значущість, професіоналізм;

– навколишнє середовище: житло та побут, безпека, дозвілля, доступність інформації, екологія (клімат, забрудненість, густанаселеність);

– духовність і особисті переконання.

Що стосується поняття "неурядові організації", то слід зазначити, що ми розглядаємо його як громадські організації, благодійні фонди, що сформовані на принципах добровільності, не мають на меті отримання прибутку, незалежні та не підпорядковані урядовим структурам, захищають інтереси окремих груп людей відповідно до статуту [1].

На сьогоднішній день в Україні функціонує багато неурядових організацій, метою діяльності яких є покращення якості життя різних категорій населення, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Всеукраїнська благодійна організація Український фонд "Благополуччя дітей" розпочала свою діяльність в 1997 р. Місією організації стало забезпечення позитивних змін заради створення сприятливого середовища для розкриття повного потенціалу кожної дитини в Україні [3].

Одним з перших проектів, що сприяв реформуванню державної системи інтернатних закладів, став проект "Створення будинків сімейного типу", здійснений за підтримки німецької організації CCF Kinderhilsverk та польської організації "Наш дім" упродовж 2006 – 2007 рр.

Проект був спрямований на створення будинків нового типу для виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у державних інтернатних установах. Результатом перебування дитини-сироти в такому будинку мало стати возз'єднання з біологічною родиною, влаштування у сімейні форми виховання (у випадку неможливості першого шляху): прийомні сім'ї, ДБСТ, опіку, усиновлення; підготовка до дорослого життя, соціалізація (у випадку неможливості 1-2 шляхів).

У процесі виконання проекту було реконструйовано та обладнано приміщення для новостворюваних будинків для дітей в м. Канів та м. Кіровоград, забезпечено нормативно-правову базу для їх діяльності, підготовлено дві команди фахівців для роботи в сімейно-орієнтованому середовищі, а також дітей для розміщення в новостворюваних будинках.

Ще одним проектом, що сприяв покращенню становища дітей-сиріт в Україні, став реалізований організацією в 2007 – 2009 рр. проект "Реформування державної системи інтернатних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: значний крок до захисту їхніх прав" (за підтримки Міжнародного благодійного фонду "Друзі дітей"). Його метою стало створення сімейно-орієнтованих будинків, призначення діяльності яких полягало у тимчасовому влаштуванні дітей і їх подальша реінтеграція у родинне оточення.

Створене середовище сприяло формуванню у дітей необхідних навичок для подальшого самостійного життя (приготування їжі, прибирання, покупка продуктів, догляд за молодшими, самостійне планування навчання й відпочинку тощо). Вихователі, які працювали з дітьми, несли персональну відповідальність за фізичний, психологічний та інтелектуальний розвиток підопічних, а також проводили роботу щодо реінтеграції дітей у біологічні сім'ї.

Результатом реалізації даного проекту стало утворення закладу нового типу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, сімейно-орієнтований будинок "Наш дім" (м. Канів), дитячий будинок інтернатного типу Кіровоградської міської ради "Наш дім", проведено навчання/перенавчання працівників інтернатних закладів, соціальних працівників та майбутніх

вихователів закладів нового типу з впровадження нових методик роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також розвитку сімейних форм влаштування.

Третій проект, на якому ми хочемо акцентувати увагу, – "Система підтримки та надання допомоги в становленні самостійності дітей, які перебувають під опікою держави, в Україні", що був реалізований в м. Кіровограді в 2011 – 2012 рр. Його метою стало сприяння благополуччю дітей, які перебувають під опікою держави, покращення якості їхнього життя та перспектив на майбутнє шляхом створення та запровадження ефективної системи їх підтримки та надання допомоги у становленні самостійності вихованців післявиходу з дитячих будинків. Результатом проекту стала апробація польської методики підтримки дітей-сиріт, які залишають заклади опіки, у становленні їхньої самостійності [3].

Міжнародна благодійна організація "Партнерство "Кожній дитині" – благодійна організація, яка професійно допомагає сім'ям, громадам і державі створити найкращі умови для розвитку дітей.

Серед найбільш вагомих проектів можна назвати наступні:

1. Запобігання потрапляння дітей до інтернатних закладів через розвиток механізму гейткіпінгу. Завдяки реалізації ефективної моделі сімейно-орієнтованих послуг для сімей та дітей на рівні громади було зафіксовано зменшення кількості дітей, які перебувають в інтернатних закладах Київської області, на 30%.

2. Проект "Сімейний патронат", що реалізовувався в м. Київ в 2012 – 2013рр. Проектна діяльність мала на меті зменшити рівень інституціоналізації дітей, які потрапили в складні життєві обставини, залишилися без батьківського піклування, шляхом запровадження механізму термінового реагування та послуг сімейного патронату у м. Києві. При цьому увага зосереджувалась на ранньому виявленні та оцінці потреб дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, відборі, підготовці кандидатів для створення патронатних сімей, їх супроводі, підтримці біологічних сімей, роботі з потенційними опікунами, навчанні спеціалістів соціальної сфери.

3. Упродовж 2010 – 2013 рр. в м. Київ та м. Біла Церква втілювався проект "Книжка про мене" спільно з працівниками будинків дитини. Для кожного вихованця було створено пам'ятний альбом, аби він міг усвідомити свою значущість та зафіксувати для нього і дорослих, які ним будуть опікуватись в майбутньому, всі важливі події, факти, рідних та близьких людей його перших років життя.

4. Для підтримки випускників інтернатів у 2010 – 2013 рр. була реалізована програма соціальної інтеграції молоді, позбавленої батьківського піклування, "Впевнений старт", що була спрямована на розробку та впровадження моделі соціальної інтеграції молоді, позбавленої батьківського піклування, в період переходу до самостійного життя. Велика увага була зосереджена на розвитку життєвих навичок та професійної орієнтації випускників, підвищенні рівня професійної компетентності фахівців соціальної сфери, які опікуються вихованцями інтернатних закладів, а також на створенні служб соціалізації вихованців інтернатних закладів у пілотних територіях та їх інтегруванні систему надання соціальних послуг на рівні громади [4].

Ще однією організацією, діяльність якої спрямована на впровадження деінституціалізації дітей-сиріт, є *Представництво благодійної організації "Надія та житло для дітей"*, що працює в Україні вже 15 років. У контексті нашого дослідження слід звернути увагу на такі проекти:

1. "Шанс на сім'ю для дітей з особливими потребами" – проект з розробки та апробації навчальної програми щодо підготовки прийомних батьків та батьків-вихователів до виховання дітей з інвалідністю. Під час упровадження проекту було враховано кращий досвід роботи організацій, що тривалий час працюють у сфері захисту прав дітей-інвалідів та їх сімей.

2. "Розвиток послуг раннього втручання для дітей з особливими потребами", що реалізовувався в м. Київ. У рамках проекту було розроблено навчальну програму підготовки фахівців методами надання реабілітаційних послуг раннього втручання, за якою проведено підготовку фахівців будинку дитини до роботи з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами.

3. Проект "Попередження відмов від дітей раннього віку шляхом покращення якості та розробки стандартів соціальних послуг для вразливих матерів, сімей та дітей" був реалізований на території Львівської, Київської, Хмельницької, Черкаської, Херсонської областей протягом 2010 – 2011 рр. Згідно з його завданнями, були апробовані на рівні пілотної Хмельницької області та офіційно схвалені на національному

рівні "Стандарти надання послуг у соціальному центрі матері і дитини" та "Інструкції роботи у консультативних пунктах при пологових будинках, жіночих консультаціях та будинках дитини".

4. Проект "Розробка та впровадження механізмів деінституалізації на території Макарівського району" діє з 2012 р. У його межах відбувається впровадження на районному рівні комплексної моделі деінституалізації через створення і розвиток сімейно-орієнтованих служб та послуг для дітей та сімей, у зв'язку з чим розпочав свою діяльність Центр соціальної підтримки дітей та сімей "Промінь надії". Уперше в Україні проведено закриття інтернатного закладу у комплексі з розвитком системи послуг для сімей та дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

5. Упродовж 2012 – 2014 рр. на території Дніпропетровської області реалізується проект "Добре вдома", метою якого є реформування системи захисту дітей на районному рівні, розробити і впровадити підтримуючі послуги, що можуть зупинити розпад сімей і вихід дітей на вулицю та потрапляння до інтернатних закладів.

У результаті проекту планується закриття районного дитячого будинку "Сім'я". Для дітей, які впродовж тривалого часу не будуть повернуті або влаштовані в сім'ю, буде створено Малий груповий будиночок з умовами проживання, максимально наближеними до сімейних, розпочне функціонувати Центр соціальної підтримки дітей та сімей, будуть проведені навчальні семінари для посадовців з метою удосконалення діяльності відповідальних відомств (відділів, управлінь Дніпропетровської РДА та Комісії у справах дітей Дніпропетровської РДА) щодо захисту прав дітей.

6. Метою проекту "Відкриваємо двері дітям" є консолідація зусиль громадянського суспільства заради впровадження системних змін в соціальній політиці, що призведуть до відмови від інституційного догляду дітей. За завдання поставлено підвищити поінформованість суспільства про шкоду і неприйнятність зростання дітей в інтернатах та про існуючі альтернативи; досягти прогресу в прийнятті політичних рішень і законодавства щодо здійснення переходу від інституційного догляду до системи, яка забезпечує виховання дітей в сімейному середовищі та стимулює розвиток послуг з підтримки дітей і сімей в громадах [5].

На особливу вагу заслуговує діяльність *Благодійного фонду Ріната Ахметова "Розвиток України"*, що значною мірою сприяє покращенню якості життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Першим проектом організації, що мав на меті забезпечити право кожної дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання у сім'ї став проект "Сирітству – ні" (діє з 2009 р.). Згідно з його завданнями, надається юридична, психологічна, соціальна підтримка сім'ям, які хочуть взяти у свою родину дитину; допомога в створенні прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу.

Про результативність діяльності Благодійного фонду "Розвиток України" свідчить створення Всеукраїнського порталу з національного усиновлення silotstvy.net, відкриття безкоштовної гарячої лінії з питань усиновлення, створення 31 дитячого будинку сімейного типу в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Львівській, Кіровоградській областях та м. Києві, проведення дослідження щодо прав дітей в Україні та життєвого шляху випускників інтернатних закладів, дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей.

Протягом 2010 – 2014 рр. в Донецьку реалізується проект "Збережемо дитині родину" за підтримки Міжнародної організації "HeathLifeInternational (Право на здоров'я)". У результаті очікується зниження чисельності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на 30% за рахунок упровадження практики раннього виявлення родин з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, нових технологій у роботі з сім'єю та розвитку сімейних форм виховання для тих дітей, чиє повернення у біологічну родину не є можливим. У процесі виконання проекту проводяться навчання соціальних працівників, соціальних педагогів, педіатрів центрів допомоги родинам роботі за новими технологіями, зокрема з використанням британського, естонського досвіду, почали працювати Центр матері та дитини для жінок, соціальна квартира для хлопців-підлітків, проводиться робота з жінками, які мають намір відмовитись від новонародженої дитини, з сім'ями, які опинилися у складній життєвій ситуації, з випускниками ПТУ – особами з числа дітей-сиріт.

Окрім того, важливим є проект "Родина для дитини", що реалізується фондом в Дніпропетровській області протягом 2011 – 2016 рр. Його вагомим здобутком є початок реформування районного дитячого будинку "Сім'я" з одночасним розвитком сімейно-орієнтованих послуг; продовжується створення соціальних об'єктів з профілактики соціального сирітства – центру по роботі з родинами у складних життєвих обставинах, центру матері та дитини; відбувається підтримка проектів регіональних громадських організацій області з розвитку сімейних форм виховання; проводиться навчання прийомних батьків та усиновителів, навчання соціальних працівників. Розробляється стратегія реформування інтернатних закладів Дніпропетровської області у партнерстві з державними та міжнародними організаціями [6].

Хочемо згадати також про діяльність *Міжнародного фонду "Christian Vision"*, що з 2009 р. реалізовує проект "Одна надія". Згідно з його завданнями, здійснюється підготовка до самостійного життя дітей-сиріт та дітей, які знаходяться в інтернатах та дитячих будинках, через наставництво. Підготовлено тренерів, наставників, координаторів з регіонів України, проведено ряд конференцій за результатами проведення проекту.

Аналіз діяльності різних неурядових організацій щодо покращення якості життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дозволив виділити ряд напрямів її реалізації:

- 1) підготовка соціальних працівників, пов'язана з розробкою та впровадженням навчальних курсів;
- 2) методичне забезпечення розвитку сімейних форм виховання, видання спеціальної літератури;
- 3) матеріальна допомога сім'ям (від побудови, облаштування приміщень для дитячих будинків сімейного типу до різдвяних подарунків підопічним);
- 4) проведення соціологічних досліджень;
- 5) підтримка кандидатів та осіб, що виховують у своїх сім'ях дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – усиновителів, опікунів/піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу (навчальний курс для кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі, індивідуальне консультування, групи взаємодопомоги та ін.);
- 6) підтримка дітей-сиріт, які виховуються в сім'ях (оцінка потреб, індивідуальне консультування, розвиток життєвих навичок, оздоровлення та ін.), а також інтернатних закладах;
- 7) формування громадської думки та сприяння встановленню позитивного іміджу сімейних форм виховання (виданні ЗМІ, рекламно-інформаційна діяльність, масові заходи, створення сайтів тощо);
- 8) участь у розробці нормативно-правового забезпечення, внесення пропозицій щодо його удосконалення [8].

Висновки. Таким чином, нами з'ясовано, що у допомозі і підтримці дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, надзвичайно важливою є діяльність неурядових організацій. Наразі вони можуть виявитись більш ефективними і продуктивними у подоланні проблем зазначеної категорії дітей, аніж організації, основним завданням діяльності яких є виконання державних замовлень.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у проведенні аналізу діяльності неурядових організацій на локальному рівні, зокрема у Чернігівській області.

Використані джерела

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.В.Безпалько. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208 с. – ISBN 978-966-364-837-8.
2. Ефимова М.Р. Социальная статистика / М.Р. Ефимова, С.Г. Бычкова. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 462 с.
3. Офіційний сайт Всеукраїнської благодійної організації Український фонд "Благополуччя дітей" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://childfund.org.ua/>
4. Офіційний сайт Міжнародної благодійної організації "Партнерство "Кожній дитині" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.p4ec.org.ua>
5. Офіційний сайт представництва благодійної організації "Надія та житло для дітей" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hopeandhomes.org.ua>
6. Офіційний сайт представництва Благодійного фонду Ріната Ахметова "Розвиток України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fdu.org.ua>
7. Удотова Л.Ф. Социальная статистика / Л.Ф. Удотова. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с.
8. Ченбай І.В. Становлення і розвиток в Україні сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (40-і роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / І.В. Ченбай. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 20 с.

Mahotkina L.B.

THE SOCIAL ORGANIZATION ACTIVITY AS FOR IMPROVING THE LIFE QUALITY OF ORPHAN CHILDREN IN UKRAINE

The article discusses the concept of quality of life, analyzed the activities of some non-governmental organizations for social organization to improve the quality of life of children in Ukraine

Key words: *social organization, orphans, quality of life, social and pedagogical support, project.*